

تأثیر جنسیت بر ترجیحات مکانی در انتخاب فضاهای فراغتی - تفریحی

(مطالعه موردی: منطقه ۲ تهران)*

مهندس فرید عابد**، دکتر راما قلمبر دزفولی***، دکتر امیرحسین پورجوهری****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۱۷ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۷/۲۰

مکیده

اوقات فراغت و نحوه گذران آن یکی از شاخصهای اساسی سبک زندگی به شمار میرود. جنسیت یکی از ویژگیهای فردی است که میتواند بر نحوه گذران اوقات فراغت تأثیرگذار باشد. حال سؤال اصلی در این پژوهش این است که جنسیت چه تفاوت‌هایی را می‌تواند بر نحوه گذران اوقات فراغت و همچنین انتخاب مکان‌های فراغتی ایجاد نماید. در پژوهش حاضر با بهره‌گیری از راهبرد کیفی و استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای در جامعه آماری ۳۸۴ نفر از ساکنان منطقه ۲ تهران، تفاوت‌های جنسیتی در ۹ موضوع انواع فراغت و ۱۸ مکان تفریحی شاخص منطقه ۲ مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج آزمون ANOVA در مورد جنسیت افراد و ارتباط آن با ارجحیت موضوعی گذران اوقات فراغت نشان داد که بین دو گروه جنسی تفاوت معناداری در تمایلشان به خرید رفتن، فعالیت هنری، رستوران و کافه‌گردی، پیک‌نیک و فعالیت‌های مجازی وجود دارد.

واژه‌های کلیدی

اوقات فراغت، تفریح، ترجیحات مکانی، جنسیت.

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری نگارنده اول با عنوان «تبیین الگوی ترجیحات مکانی شهروندان در انتخاب فضاهای فراغتی (نمونه موردی: منطقه دو شهرداری تهران)» به راهنمایی دکتر راما قلمبر دزفولی و مشاوره دکتر امیرحسین پورجوهری در دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس است.

** دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، قدس، ایران.

*** استادیار، گروه شهرسازی، واحد پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس، ایران. (مسئول مکاتبات)

**** استادیار، گروه شهرسازی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، قدس، ایران.

مقدمه

متغیرهای جمعیتی و پایگاه اجتماعی نقش مهمی در اوقات فراغت افراد دارد (خواجه نوری و مقدس، ۱۳۸۷، ۱۳۵).

پژوهش‌های محققان ایرانی نشان می‌دهد الگوهای اوقات فراغت دختران جوان شهری به‌ویژه در اقشار متوسط، از شکل انفعالی و درون خانگی به شکل فعالانه و برون خانگی میل می‌کند. اسدی (۱۳۵۲) در مطالعه‌ی خود در ارومیه، معمول‌ترین شیوه گذران اوقات فراغت را بیرون رفتن از منزل یافته است. از سوی دیگر مشاهده شده است که مردان آزادی بیشتری برای تفریحات بیرون از خانه داشته‌اند (Dumazedier, 1974; Kaplan & Kaplan, 1989). در تحقیقی که محسنی (۱۳۵۲) در تحقیق خود مشاهده کرده که بیشترین اوقات فراغت دانشجویان در چارچوب خانواده انجام شده است. شکاف نسلی و تفاوت‌های جنسیتی در انجام فعالیت‌های اوقات فراغت از دیگر نتایج تحقیق وی بوده است. زیارتی و طوبی (۱۳۵۵) به بررسی تأثیر شهر محل اقامت در میزان رضایت از فعالیت‌های اوقات فراغت افراد تحصیل کرده در شهرهای اراک و تبریز پرداختند. در هر دو شهر، بودن مؤسسات فعالیت‌های فرهنگی برای بیش از نیمی از کارمندان موجب ناخشنودی بوده است. تندنویس در سال ۱۳۸۱ درباره اوقات فراغت زنان شهرنشین ایرانی انجام داده است نشان می‌دهد که میانگین اوقات فراغت زنان ۲۰ تا ۶۵ ساله شهری حدود سه و نیم ساعت در روز آن هم بیشتر در بعدازظهرها است که بیش از دو ساعت آن صرف تماشای تلویزیون می‌شود. الهام‌پور و پاک سرشت (۱۳۸۲) در مورد گذران اوقات فراغت دانشجویان نشان می‌دهد دانشجویان دختر محدودیت‌های فعالیتی بیشتری ناشی از برخورد‌های فرهنگی و اجتماعی نسبت به دانشجویان پسر دارند. همچنین ترجیح دانشجویان دختر برای گذران اوقات فراغت، فعالیت‌های درون خانگی مانند تماشای تلویزیون، مطالعه، فعالیت‌های هنری و غیره می‌پرداخته‌اند. نتایج تحقیق صابریان و همکاران (۱۳۸۲) نشان می‌دهد اکثر سالمندان دارای وضعیت اقتصادی و فعالیت‌های اجتماعی متوسطی هستند. یافته‌های پژوهش در مورد چگونگی فعالیت‌های اجتماعی و نحوه گذران اوقات فراغت سالمندان نشان داد که اکثر سالمندان با انجام فرائض مذهبی، انجام فعالیت‌های هنری، کشاورزی و دامداری، مراقبت از حیوان دست‌آموز، پیاده‌روی، قدم‌زدن در پارک، تماشای تلویزیون، مطالعه، گذران وقت با افراد خانواده و دوستان و نگهداری از نوه‌ها، اوقات فراغت خود را پر می‌کنند. همچنین سالمندانی که بیکار بودند به طور معنی‌داری بیش از سالمندانی که به کاری مشغول‌اند دارای محدودیت در انجام فعالیت‌های روزمره بوده‌اند. منادی در مقاله‌ای با عنوان اوقات فراغت و چالش‌های جهانی‌شدن مقایسه دو نسل، به این نتیجه رسید که جوانان اوقات فراغت خود را متفاوت از

تفریح و اوقات فراغت معانی متعددی بر اساس ادراک فردی دارند، عواملی مانند جامعه، ویژگی‌های فردی و فرهنگ بر تفسیر آن تأثیرگذار هستند (Mokras-Grabowska, 2019). اوقات فراغت به زمانی که دور از کار و فعالیت روزانه انجام می‌شود (مانند کار، تحصیل، مراقبت از دیگران) اطلاق می‌شود (Broadhurst, 2001, 2). اوقات فراغت زمانی است برای برآوردن نیازهای شخصی، سرگرمی، استراحت کامل، کار خلاق. دامنه معنایی تفریح بسیار گسترده است. این موضوع به عواملی مانند ویژگی جسمانی، روحی-روانی، شرایط اجتماعی، آمادگی بدن برای انجام حرکت فیزیکی، سن، جنسیت، علایق، موقعیت مکانی محل تفریح، هدف، نوع و شکل تفریح و همچنین انگیزه بستگی دارد (Broadhurst, 2001; Baud-Bovy, 2002). هدف از این مقاله شناسایی انواع فراغت و مکان‌های تفریحی در منطقه ۲ شهر تهران و بررسی تأثیر عامل جنسیت بر اولویت‌های انتخابی مکان‌ها می‌باشد. در بحث اوقات فراغت و عوامل مؤثر بر انتخاب فعالیت فراغتی، پژوهش‌های زیادی انجام شده است که هر کدام به نوعی سعی در دسته‌بندی داشته‌اند که در این پژوهش به منظور بررسی فرضیه اصلی مقاله که به نظر می‌رسد که بین زن و مرد در انتخاب فضاهای اوقات فراغت تفاوت معناداری وجود دارد، بررسی گشته است.

پیشینه پژوهش

هلی (۱۹۹۷) مشارکت اجتماعی افراد را با چند دسته از عوامل تبیین می‌کند: (۱) عوامل مرتبط با ویژگی‌های فردی، مانند پایگاه اجتماعی-اقتصادی فرد در جامعه که باعث می‌شود وی هر فعالیت اجتماعی، یا به طور عادی هر راهبرد شخصی را که باعث پیشرفت نسبت به والدین، امید به اشتغال، و امید به آینده می‌شود مفید تلقی کند؛ (۲) سطح تحصیلات؛ (۳) گروه سنی؛ (۴) جنسیت و سوبه‌گیری جنسی؛ (۵) زمینه خانوادگی، شامل محل اقامت، میزان مشارکت والدین، وضعیت تأهل، و محیط اجتماعی (یزدان پناه و صمدیان، ۱۳۸۷).

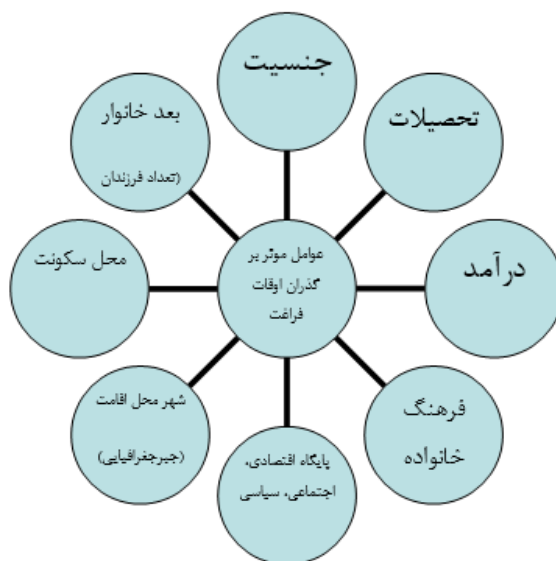
تحقیقات متعددی نشان می‌دهد که تفاوت‌های برجسته‌ای در الگوهای اوقات فراغت مردان و زنان در جوامع وجود دارند بسیاری از این تفاوت‌ها نشانگر تفاوت در نقش‌هایی هستند که از قدیم به مردان و زنان نسبت داده شده‌اند. نقش سنتی زنان به عنوان خانه‌دار، سطح تحصیلات پایین آنها، نقش اصلی آنها به عنوان کدبانو و مادر خانه، موقعیت قانونی رده دوم آنها شرایط نسبتاً پناهجوی دختران نوجوان و تفاوت در استانداردهای فعالیت‌های جنسی همگی در متفاوت بودن نحوه گذران اوقات فراغت مردان و زنان نقش ایفا کرده‌اند (Parker, 87, 1976). برخی مطالعات دیگر نیز نشان‌دهنده آن است که

والدینشان می‌گذرانند، آنان در گذران فراغت متأثر از جهانی شدن هستند، در حالی که والدین آنها این‌گونه نیستند (منادی، ۱۳۸۶، ۱۳۱). سفیری و مدیری (۱۳۸۹) در تفاوت‌های جنسیتی در اوقات فراغت ۴ استنباط را بیان می‌کنند: (۱) میزان اوقات فراغت ونحوه گذران آن متأثر از جنسیت است و این موضوع در نحوه گذران اوقات فراغت به شدت محسوس است؛ (۲) میزان اوقات فراغت در مردان بیش از زنان است؛ (۳) اولویت‌های فراغتی در مردان و زنان متفاوت است؛ به‌گونه‌ای که در گذران اوقات فراغت زنان، فراغت‌های معطوف به خانواده بیشتر مشاهده می‌شود و بالاترین اولویت برای ایشان، بودن در خانه است و در مردان، فراغت‌های حرکتی به‌ویژه ورزش از اولویت بالاتری برخوردارند و همچنین فراغت‌های هدفمند نیز در ایشان بیشتر است؛ و (۴) رضایت زنان در زمینه اوقات فراغت از مردان کمتر است.

احمدی فرد و همکاران (۱۴۰۰) در بررسی رابطه بین جنس، سن، سطح تحصیلات و میزان درآمد بر اوقات فراغت بیان کردند که میزان گذران اوقات فراغت در هر دو منطقه در بین مردان بیشتر از زنان می‌باشد. به ترتیب متغیر تحصیلات، متغیر درآمد و متغیر سن در منطقه ۲۲ و متغیر درآمد، متغیر تحصیلات و متغیر سن در منطقه ۱۹ دارای بیشترین میزان تأثیرگذاری‌ها بر گذران اوقات فراغت هستند. در نمودار شکل ۱ علاوه بر عوامل فردی (سن، جنسیت، تحصیلات، درآمد، بعد خانوار) عوامل جانبی و فرهنگی (پایگاه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی؛ پایگاه خانواده؛ شهر محل اقامت و محله سکونت) مؤثر بر اوقات فراغت در قالب نمودار آمده است.

زنان حضور در جمع دوستان را به حضور در جمع خانواده ترجیح می‌دهند و فعالیت‌های جمعی را به پیشرفت‌های شخصی ترجیح می‌دهند و به طور روزافزون به دنبال جایگاه اجتماعی مستقل و قوی برای خود در جامعه هستند و این موضوع با عوامل اقتصادی، محل سکونت، تحصیلات و سایر موارد مشابه، ارتباط مستقیم دارد و به نظر می‌رسد در بسیاری از مسائل با پایگاه اجتماعی و فرهنگی خانواده در تعارض باشد. از طرف دیگر مردان حقوق اجتماعی زنان را نسبت به گذشته بیشتر به رسمیت می‌شناسند و فضای جامعه برای پررنگ شدن نقش زنان به عنوان یک شهروند تأثیرگذار در حال باز شدن است و نمود آن را می‌توان در کنش‌های اجتماعی سال‌های اخیر مشاهده کرد.

عوامل فردی نقش تعیین‌کننده‌ای برای گذران اوقات فراغت دارند. خصوصیات جنسی یکی از عوامل مؤثر در انتخاب نوع فعالیت تفریحی و ترجیحات مکانی فراغتی می‌باشد که شناسایی الگوی ذهنی- عینی افراد می‌تواند در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و طراحی‌های آتی به کار روند و باعث ایجاد و یا بهبود مشارکت شهروندان در فضاهای فراغتی گردند. روند پژوهش‌های انجام شده نیز نشان می‌دهد فعالیت‌های اوقات فراغت در زنان و مردان در حال تغییر است. زنان از فعالیت‌های فراغتی درون خانگی به فعالیت‌های فراغتی برون خانگی روی آورده‌اند و تحرک اجتماعی‌شان به سرعت در حال تغییر است. از طرف دیگر مردان تمایل بیشتری فعالیت‌های سبک برای گذران اوقات فراغت دارند و ترجیح می‌دهند اوقات فراغت خود را در پارک‌ها و بوستان‌ها بگذرانند و علاقه روزافزونی به سرگرمی‌های مجازی نشان می‌دهند.

شکل ۱. عوامل فردی مؤثر بر گذران اوقات فراغت
Fig.1: Individual factors affecting on leisure

انواع فضاهای فراغتی در شهر

شده مثل لچکی تقاطع‌ها، مسیرهای دسترسی اماکن، کیوسک‌ها و غیره می‌توان اشاره کرد (Francis, 1987, 87). فضاهای عمومی شهری، مانند پارک‌ها، میادین عمومی، راه‌های سبز، باغ‌های اجتماعی، زمینهای بازی، مراکز خرید، پیاده‌روها و خیابان‌ها، علی‌رغم ارتباط آنها با تجربیات اوقات فراغت روزمره، به طور شگفت‌انگیزی در ادبیات اوقات فراغت مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. این فضاها اساساً مکان‌های اوقات فراغت هستند که توجه ویژه محققان اوقات فراغت را ایجاد می‌کند (Johnson & Glover, 2013, 191). فضاهای باز از دیدگاه کاربر به عنوان عرصه‌ای توصیف شده است که انواع مختلف فعالیت‌ها شامل فعالیت‌های ضروری، اختیاری و اجتماعی در آن انجام می‌شود. فعالیت‌های ضروری باید اتفاق بیفتند و بنابراین وجود آنها به محیط فیزیکی بستگی ندارد؛ ولی فعالیت‌های اختیاری در صورتی که شرایط محیطی و مکان مناسب و زمان وجود داشته باشد انجام می‌شود. این فعالیت‌ها ممکن است به شکل پیاده‌روی برای هوای تازه، ایستادن، نشستن یا آفتاب گرفتن که همه نیازمند کیفیت محیطی است بروز یابد (Gehl, 2010). تفریح جز فعالیت‌های اختیاری- اجتماعی محسوب می‌شود. در جدول ۱ چندین مدل دسته‌بندی فراغت و فضاهای فراغتی ارائه شده توسط

فعالیت‌های اوقات فراغت ذاتاً فضایی هستند. بسیاری از عوامل اجتماعی و زمینه‌ای که بر ترجیحات و رفتار اوقات فراغت تأثیر می‌گذارند، دیدگاه‌های فضایی را در بر می‌گیرند. فضاهای عمومی شهری به عنوان مکان‌های معنادار زندگی روزمره برجسته هستند، زیرا مشارکت شهروندان، شهروندی فعال و جامعه فعال را تحریک می‌کنند. فضای عمومی جنبه مهمی از شهرها و فرهنگ شهری بوده است. آنها فرصت‌هایی را برای تجمع، معاشرت، تفریح، جشنواره‌ها و همچنین اعتراضات و تظاهرات فراهم می‌کنند (Hou, 2010, 2). در تقسیم‌بندی از فضاهای باز آن را به انواع سنتی و مدرن و نوآور، تقسیم کرده‌اند. فضاهای باز سنتی شامل پارک‌های عمومی، پارک‌های محلی، زمین‌های بازی، پیاده‌راه‌ها و پلاژها، و از فضاهای باز مدرن و نوآور هم به فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی و تجاری و تفرجگاه‌های نیمه عمومی، همچنین فضاهای باز محلی، محوطه فضاهای آموزشی و بهداشتی که جنبه عمومی دارند، خیابان‌ها و رفیوژهای میانی و پیاده‌روهای طرفین، ترمینال‌ها و ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی و ایستگاه‌های تبدیل سفر، میادین تره‌بار، فضاهای بلااستفاده و خالی داخل شهر، اسکله‌ها و لبه‌های آب، فضاهای تنگ افتاده و فضا سازی

جدول ۱. انواع فراغت و فضای فراغتی
Table 1. Types of leisure and leisure space

نظریه پرداز	انواع فراغت و فضای فراغتی
جانسون و گلور ^۲ (۲۰۱۳، ۱۹۱)	فضاهای عمومی شهری، مانند پارک‌ها، میادین عمومی، راه‌های سبز، باغ‌های اجتماعی، زمین‌های بازی، مراکز خرید، پیاده‌روها و خیابان‌ها. فضای خصوصی-عمومی، فضایی با مالکیت خصوصی مانند کافی‌شاپ و رستوران. فضای عمومی مشترک، فضایی با مالکیت خصوصی فضا توسط استفاده‌کنندگان آن، عمومی تلقی می‌شود. فضا با مالکیت عمومی با محدودیت ورودی مانند حق عضویت باشگاه. فضای ظاهراً عمومی، مالکیت عمومی مانند پارک ولی باز می‌توان محدود نمود.
اذانی و همکاران (۱۳۹۱)	مساجد، مراکز فرهنگی، فضاهای سبز، پارک، مراکز جهانگردی
احمدی فرد و همکاران (۱۴۰۰)	انواع فضاهای فراغتی شامل پذیرایی (رستوران‌ها، هتل‌ها، کافه‌ها و غیره)، ورزشی (باشگاه‌ها، استادیوم‌ها و غیره)، مذهبی (مساجد، امامزاده‌ها و غیره)، تفریحی (شهربازی، محل بازی کودکان، کلوب‌ها و غیره)، فرهنگی (فرهنگسراها، کتابخانه‌های عمومی و غیره) و فضای سبز (پارک‌ها، بوستان‌ها و غیره). ورزش کردن، هم‌صحبتی با دوستان، شنیدن موسیقی، تماشای تلویزیون، قدم‌زدن و گردش، سفر، رفتن به پارک‌ها و فرهنگسراها، مراکز خرید و رستوران‌ها، دیدار اقوام، فضای مجازی، سیاحت و زیارت، مطالعه غیردرسی، اینترنت و بازی‌های کامپیوتری، فعالیت‌های مذهبی، رفتن به سینما و تئاتر، استفاده از فضاهای باز شهری، شرکت در انجمن‌های مختلف، زبان‌آموزی، حضور در مراسم و فعالیت‌های مختلف، کارهای هنری و فرهنگی، حل جدول، تمرین سازآواز
فکوهی و ناصری (۱۳۸۲)	فراغت درون خانگی و فراغت برون خانگی
سرابی و همکاران (۱۳۹۱)	بُعد فردی (انجام کارهای هنری، ورزش، گوش‌دادن به رادیو، تماشای تلویزیون، گوش‌دادن به موسیقی، تماشای فیلم ویدئویی، مطالعه، استفاده از کامپیوتر، انجام بازی رایانه‌ای و تماشای ماهواره) بعد اجتماعی (شرکت در مهمانی دوستانه، شرکت در مجالس مذهبی، معاشرت با اقوام، رفتن به پارک، مسافرت، رفتن به سینما و تئاتر، معاشرت با دوستان)

ادامه جدول ۱. انواع فراغت و فضای فراغتی
Continuie of Table 1. Types of leisure and leisure space

نظریه پرداز	انواع فراغت و فضای فراغتی
مکراس و گراوسکا ^۳ (۲۰۱۹)	۱) پیشرفت شخصی مانند آموزش زبان‌های خارجی، ۲) استراحت غیرفعال مانند خوابیدن، ۳) استراحت فعال (تفریح) شامل: تفریح ورزشی، گردشگری، اجتماعی (مانند ملاقات و بازی)، سرگرمی فرهنگی (مانند رفتن به سینما، تئاتر، موزه، نمایشگاه‌های هنری و ...)، سرگرمی مجازی (مانند کامپیوتر و بازی‌های آنلاین)، سرگرمی تفریحی (مانند فعالیت‌های غیر حرفه‌ای، پیک‌نیک و ماهی‌گیری)
کیان (۱۳۹۴)	مطالعه، تماشای تلویزیون، ورزش کردن، گوش‌دادن به رادیو، فعالیت‌های مذهبی، رفتن به سینما و تئاتر، کارهای هنری، شنیدن موسیقی، دیدار اقوام، حل جدول، زبان‌آموزی، تمرین ساز و آواز، سفر، هم‌صحبتی با دوستان، قدم‌زدن و گردش
سفیری و مدیری (۱۳۸۹)	تماشای تلویزیون، معاشرت با دوستان، ورزش، خانه، مطالعه، بازی‌های کامپیوتری، پارک، معاشرت با اقوام، موسیقی، خرید، کارهای دستی، سفر، اینترنت، تشکل، سینما، کوه، رستوران، فراغت‌های خانواده‌گرایانه (خانه و دیدار اقوام)، فراغت‌های حرکتی (ورزش، پارک، سفر، کوه)، فراغت‌های هدفمند (مطالعه و تشکل)

نظریه‌پردازان آمده است.

عوامل مؤثر بر نوع انتخاب اوقات فراغت، الگوی فضایی اوقات فراغت را ایجاد می‌کنند؛ این عوامل در چند دسته اصلی قرار می‌گیرند: دسته اول این عوامل به خود فرد ارتباط دارند. اینکه فرد در چه مرحله‌ای از زندگی قرار دارد، نیازهایش کدام‌اند، دارای چه علایقی است و سایر موارد مشابه. دسته دوم این عوامل به محیط و شرایطی مرتب می‌شود که فرد در آنها قرار دارد. بافت شهری یا روستایی که فرد در آن قرار دارد، نیز جزئی از آن است. دسته بعدی این عوامل بافت اجتماعی است که فرد نیز جزئی از آن است. زمانی که در اختیار دارد و نیز شغل و درآمدش و نوع جنسیتش. تورکیدسن از آن با عنوان عوامل اجتماعی اقتصادی یاد می‌کند. دسته آخر این عوامل به موقعیت‌ها و خدماتی است که در اختیار فرد قرار دارند. از جمله منابع، تسهیلات، برنامه‌ها، فعالیت‌ها و نحوه مدیریت آنها مربوط می‌شود

(تورکیدسن، ۱۳۸۲، ۱۷۲).

در این پژوهش هدف از بررسی مکانی اوقات فراغت، فضایی خارج از محل سکونت است و مواردی مثل استراحت و باز در خانه و غیره ملاک نیست. اگر خانه به عنوان نقطه آغاز و مبدأ حرکت باشد، مکان انتخابی می‌تواند بر اساس تمایلی که فرد دارد، در محدوده نزدیک محل سکونت محله قرار داشته باشد و یا در فواصل بیشتر درون منطقه محل سکونت و یا حتی خارج شهر باشد. این ترجیح مکانی در فصل مشترک سبک زندگی (ویژگی فردی) و اوقات فراغت، مکانی که با ویژگی و نیاز فردی تطابق پیدا می‌کند قرار دارد. بنابر سؤال اصلی پژوهش، در این مقاله فقط به موضوع جنسیت و انتخاب انواع فراغت پرداخته می‌شود. (شکل ۲)

افراد بر مبنای فضاهای در دسترس، امکانات موجود، شرایط مالی و مانند آن، نیازهای اولیه خود به غذا، کار، آموزش، اوقات فراغت و

شکل ۲. چهارچوب نظری تاثیر جنسیت بر ترجیحات مکانی اوقات فراغت
Fig.2: The theoretical framework of gender influence on leisure time spatial preferences

مردان به نسبت تقریباً برابر در این پژوهش مشارکت داشته‌اند.

بررسی نمونه موردی

یکی از دلایل اصلی انتخاب منطقه دو، تنوع فضاهای فراغتی و تنوع پایگاه اقتصادی-اجتماعی و سبک زندگی شهروندان ساکن در این محدوده از شهر تهران است. منطقه ۲ شهرداری تهران از شمال شرقی میدان آزادی، از غرب تا شمال غرب تهران ادامه دارد. این منطقه از جنوب به خیابان آزادی و مناطق ۹ و ۱۰، از غرب به اتوبان اشرفی اصفهانی و منطقه ۵ و از شرق به اتوبان چمران و مناطق ۱، ۳ و ۶ و از شمال به دامنه‌های رشته‌کوه البرز محدود می‌شود. منطقه ۲ شهرداری تهران شامل محله‌های آریاشهر، شهرآرا، گیشا، شهرک ژاندارمری، شهرک غرب، سعادت‌آباد، فرحزاد، طرشت است.

در بررسی و شناخت منطقه دو شهر تهران، ۱۸ مکان شاخص تفریحی برای بررسی میزان تمایل و اولییتی که مردم برای گذران اوقات فراغت در این مکان‌ها دارند، معرفی گردید که در نقشه **شکل ۳** مشخص گردیده است. پارک‌های محلی به دلیل پراکندگی و ویژگی‌های مکانی به عنوان یک شاخص کلی برگزیده شده است. بر اساس بررسی انواع دسته‌بندی اوقات فراغت تفریح فعال در فضای عمومی، فضای باز و سبز شهری و نیز انواع گردشگری شهری، فضای فراغتی به ۹ دسته پارک‌ها، ورزش‌های سبک، ورزش‌های سنگین، فعالیت هنری، مذهبی، کافه و رستوران گردی، خرید و گردش در مراکز و مجتمع‌های خرید، پیک‌نیک و دورهمی و سرگرمی مجازی در این پژوهش تقسیم گردیده است.

تملیل و یافته‌ها

بررسی تأثیر جنسیت افراد و ارتباط آن با ارجحیت موضوعی گذران اوقات فراغت

آزمون ANOVA در مورد جنسیت افراد و ارتباط آن با ارجحیت موضوعی گذران اوقات فراغت در **جدول ۲** نشان می‌دهد که بین دو گروه جنسی تفاوت معناداری در تمایلشان به خرید رفتن، فعالیت هنری، رستوران و کافه گردی، پیک‌نیک و فعالیت‌های مجازی وجود دارد. در مورد سایر فعالیت‌های گذران اوقات فراغت، هر دو گروه به یک میزان تمایل دارند تا اوقات فراغت خود را در پارک‌ها، ورزش‌های سبک و حرفه‌ای بگذرانند. همچنین ارجحیت موضوعی زنان برای خرید و پاساژ گردی، فعالیت‌های هنری، رستوران و کافه گردی و پیک‌نیک بیشتر از مردان است و مردان تمایل بیشتری برای سرگرمی‌های مجازی در زمان فراغت خود دارند (**شکل ۴**).

سایر موارد را به منظور تأمین نیازهای اساسی خود تنظیم می‌کند. این الگو می‌تواند فارغ از حس و تعلق مکان باشد که **ادوارد رلف (۱۳۸۹، ۶۴-۶۱)** و **متیو کارمونا (۱۳۹۱، ۱۹۷)** از آن تحت عنوان هویت مکان صحبت می‌کنند. الگوی ذهنی افراد خود در انتخاب و ترجیح یک مکان نقش مستقیم دارد و کوین لینچ آن را خصوصیات فضایی محیط معرفی می‌کند (**لینچ، ۱۳۸۷، ۱۵۳-۱۴۳**). خصوصیات فردی افراد بر ترجیحات مکانی شهروندان در انتخاب فضاهای فراغتی نقش مستقیم دارد.

روش پژوهش

برای پاسخ به این سؤال که چه رابطه‌ای بین جنسیت و ترجیحات موضوعی فراغتی وجود دارد ابتدا نرمال بودن داده‌ها جهت تعیین آزمون پارامتریک یا ناپارامتریک مورد بررسی قرار گرفت.

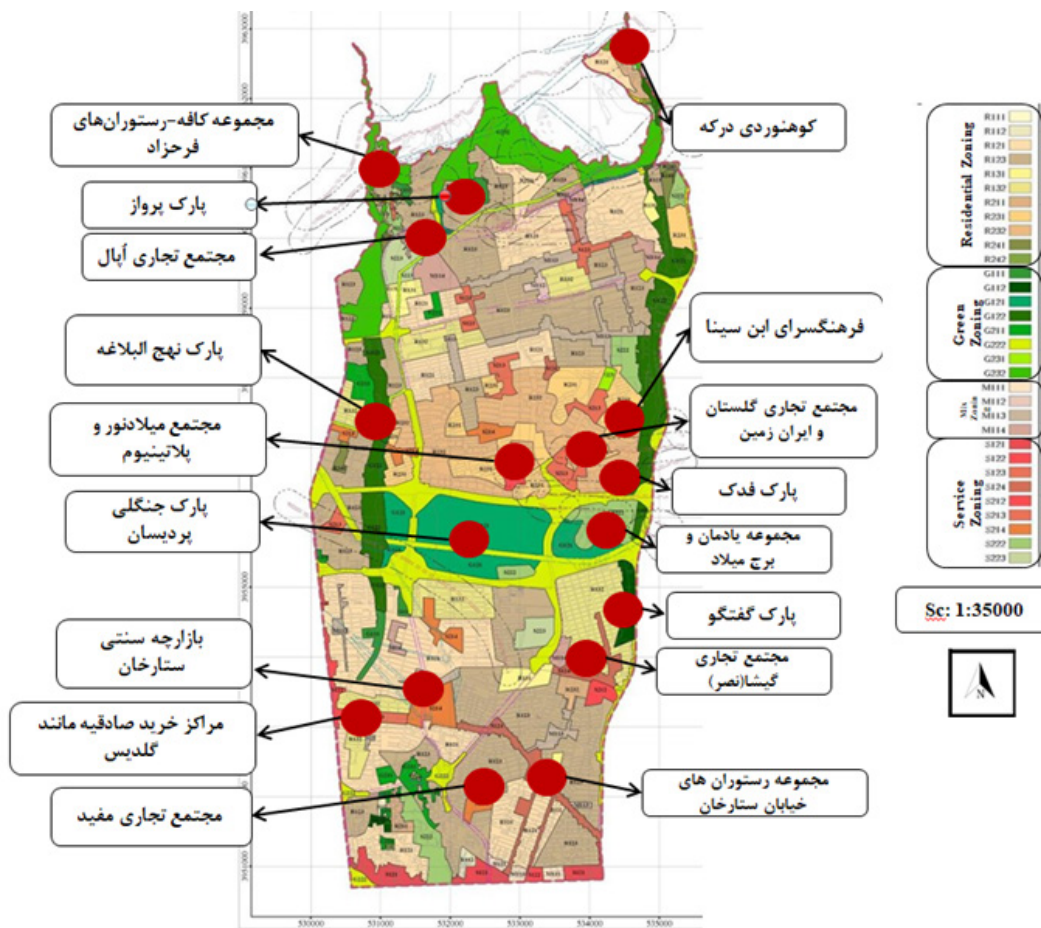
بهترین روش برای داده‌های طیف لیکرت و پرسش‌نامه بررسی چولگی و کشیدگی داده‌ها است. در حالت کلی چنانچه چولگی و کشیدگی در بازه (۲، -۲) نباشند داده‌ها از توزیع نرمال برخوردار نیستند. مقدار چولگی مشاهده شده برای متغیرها در بازه (۲، -۲) قرار دارد؛ بنابراین توزیع داده‌ها در این آزمون نرمال است و امکان استفاده از آزمون‌های پارامتریک همانند آزمون ANOVA وجود دارد.

قلمرو مکانی: در این تحقیق جامعه آماری، شهروندان ساکن در منطقه دو شهرداری تهران بوده‌اند. پرسش‌نامه‌ها با توزیع نسبتاً برابر در اکثر فضاهای فراغتی منتخب در بازه زمانی ۱۸ الی ۲۰ در روزهای مختلف به صورت حضوری در بین افرادی که حضور داشته‌اند تکمیل شده و پاسخ‌دهندگان از بین ساکنان منطقه دو باشند.

قلمرو زمانی: قلمرو زمانی پژوهش شامل طراحی، توزیع، جمع‌آوری و تحلیل پرسش‌نامه تحقیق در تابستان و پاییز ۱۴۰۱ می‌باشد.

پرسش‌نامه بر اساس مدل تحلیلی در دو بخش تدوین گشته است: در بخش اول ویژگی‌های فردی محل سکونت مانند سن، جنسیت، تحصیلات وضعیت تأهل، میزان درآمد ماهیانه و وضعیت اشتغال به عنوان داده‌های توصیفی مورد پرسش قرار گرفت. در بخش دوم به سوالات مربوط به نحوه گذران اوقات فراغت پرداخته شده است.

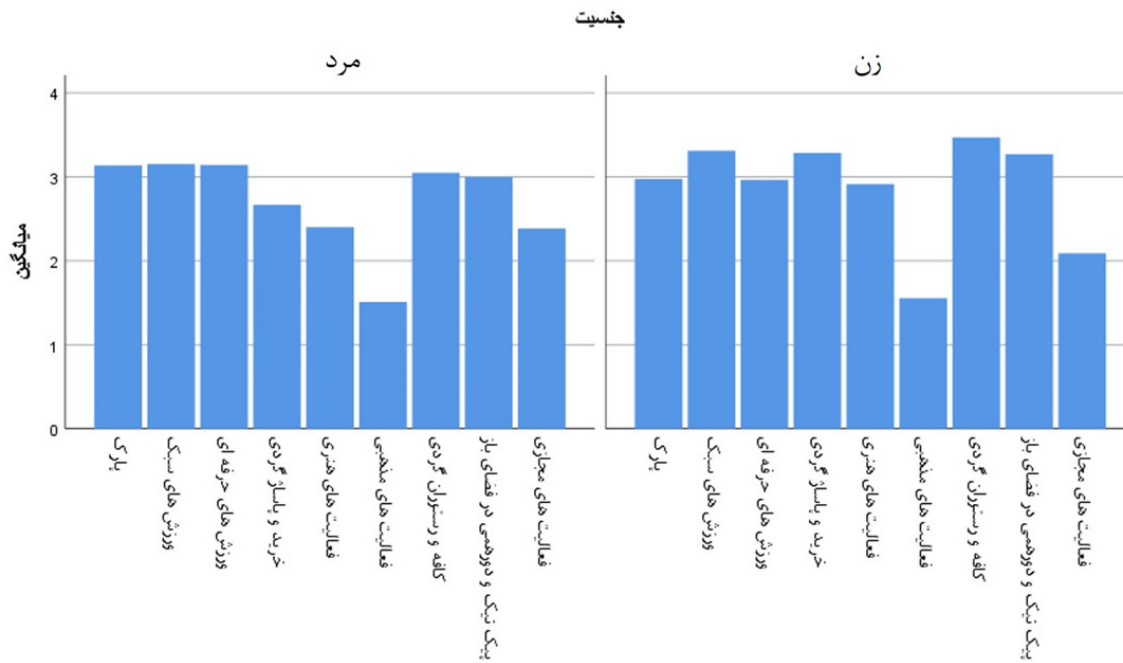
جمعیت منطقه دو سال ۹۵ براساس سایت آمار ۷۰۱،۳۰۳ نفر می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه اگر حجم جامعه مشخص باشد یکی از متداول‌ترین و مناسب‌ترین روش‌ها، روش تعیین حجم نمونه به روش کوکران می‌باشد. در این روش مقدار مجاز خطا در محدوده [۰/۰۵، ۰/۰] در نظر گرفته می‌شود. بر طبق محاسبات فوق، حجم نمونه ۳۸۴ نفر حداقل برای منطقه دو شهر تهران برآورد شد. زنان و

شکل ۳. مراکز شاخص فراغتی در منطقه دو شهرداری تهران
 Fig.3: The Leisure centers in the districts 2 of Tehran

جدول ۲. سطح معناداری ترجیحات موضعی فراغت بر مبنای جنسیت افراد
 Table 2. Significance level of local leisure preferences based on gender

سطح معناداری (sig)	ترجیحات موضعی فراغت بر مبنای جنسیت افراد	بین گروه زن و مرد
۰/۲۱۱	پارک	بین گروه زن و مرد
۰/۱۹۱	ورزش‌های سبک	بین گروه زن و مرد
۰/۲۰۷	ورزش‌های حرفه‌ای	بین گروه زن و مرد
۰/۰۰۰	خرید و پاساژ گردی	بین گروه زن و مرد
۰/۰۰۰	فعالیت‌های هنری	بین گروه زن و مرد
۰/۶۳۷	فعالیت‌های مذهبی	بین گروه زن و مرد
۰/۰۰۲	کافه و رستوران گردی	بین گروه زن و مرد
۰/۰۴۵	پیک‌نیک و دورهمی	بین گروه زن و مرد
۰/۰۳۸	فعالیت‌های مجازی	بین گروه زن و مرد

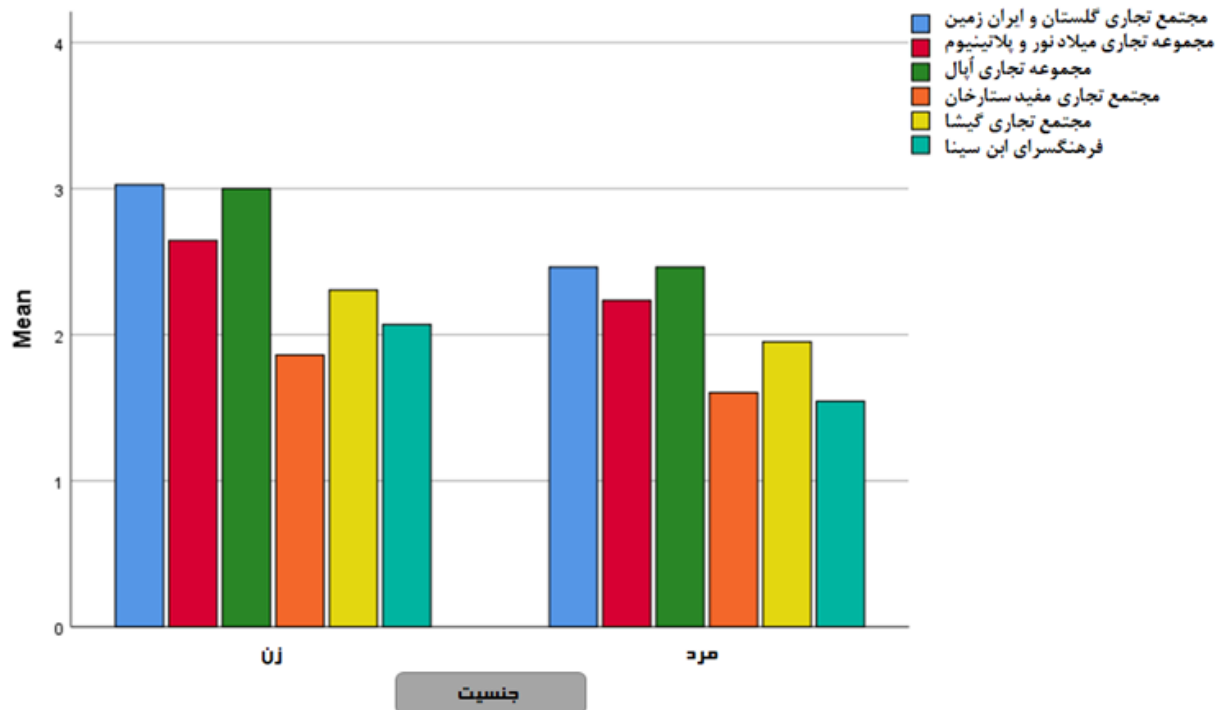

شکل ۴. نمودار ارتباط ارجحیت موضعی گذران اوقات فراغت بر اساس خصوصیت جنسی افراد
Fig.4: Relationship graph between liesure preference and gender

جدول ۳. سطح معناداری ترجیحات موضعی فراغت بر مبنای جنسیت افراد
Table 3. The significance level of leisure preferences based on gender

نام مکان فراغتی	سطح معناداری
کوهنوردی در که	۰/۷۶۱
مجموعه رستوران های خیابان ستارخان	۰/۹۱۵
مجموعه یادمان و برج میلاد	۰/۴۶۶
فرهنگسرا این سینما	۰/۰۰۰
مجموعه رستوران های فرحزادی	۰/۷۴۰
مجمع خرید گیشا	۰/۰۰۸
مجمع تجاری مفید	۰/۰۲۲
بازارچه سنتی ستارخان	۰/۱۳۴
مجمع تجاری آپال	۰/۰۰۰
مراکز خرید راسته خیابان صادقیه	۰/۱۴۳
مجمع تجاری میلادنور و پلاتینیوم	۰/۰۰۲
مجمع تجاری گلستان و ایران زمین	۰/۰۰۰
پارک محلی	۰/۲۲۸
پارک گفتگو	۰/۴۲۶
پارک پرواز	۰/۴۶۰
پارک فدک ایران زمین	۰/۶۱۱
بوستان نهج البلاغه	۰/۲۸۶
بوستان پردیسبان	۰/۷۹۷

بررسی تأثیر جنسیت افراد و ارتباط آن با ارجحیت موضعی گذران اوقات فراغت
شکل ۵ میانگین ارجحیت موضعی گذران اوقات فراغت را بر اساس خصوصیات جنسی افراد نشان می‌دهد. زنان و مردان به نسبت مساوی بیشتر ترجیح می‌دهند اوقات فراغت خود را در پارک‌های محلی بگذرانند یا برای کوهنوردی به دامنه‌های در که بروند. اما بیشترین ارجحیت موضعی مردان برای گذران اوقات فراغت پارک‌های محلی و برای زنان مجتمع تجاری گلستان می‌باشد. آزمون ANOVA نشان می‌دهد ارجحیت موضعی در بین زنان و مردان در مجتمع‌های خرید گلستان، میلاد نور، آپال، مفید و گیشا

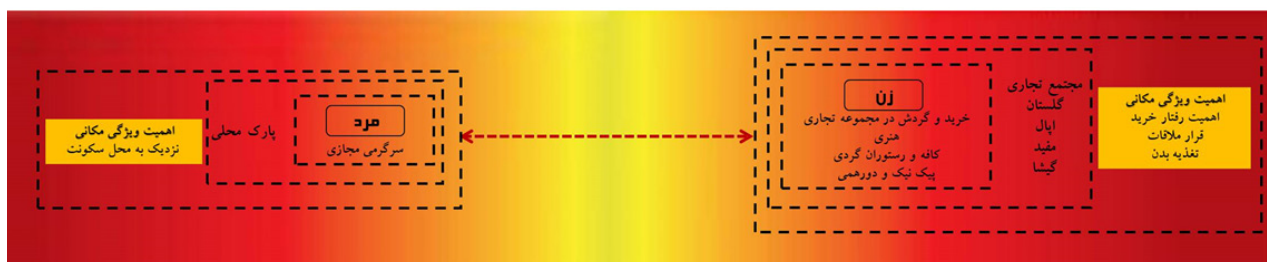
شکل ۵. ارجحیت موضعی مکان‌ها بر اساس خصوصیت جنسی افراد
Fig. 5: Local preference of places based on people's gender

۳۱/۵ درصد می‌باشد.

نتیجه‌گیری

با اینکه بر اساس آزمون فریدمن^۴ کافه و رستوران گردی اولویت ارجحیت فعالیتی و رفتن به اماکن مذهبی و سرگرمی‌های مجازی در پایین‌ترین سطح قرار داشتند، زنان از یک سو به طور معناداری علاقه و تمایل بیشتری به خرید و گردش در مجتمع‌های تجاری، رستوران و کافه گردی و پیک‌نیک نسبت به مردان داشتند و از طرف دیگر مردان نسبت به زنان علاقه و تمایل بیشتر به سرگرمی مجازی داشته‌اند. بر همین اساس به‌طور کلی زنان در سطح منطقه به مراکز خرید علاقه بیشتری نشان داده‌اند. در تمامی تحقیقاتی که در پژوهش به آنها اشاره گردید به‌گونه‌ای بر تأثیر جنسیت بر گذران اوقات فراغت تأکید داشته‌اند. ولی از آنجایی که نوع دسته‌بندی هر تحقیق برای اوقات فراغت متفاوت بوده و در بسیاری از آنها اوقات فراغت در خانه را

و همچنین فرهنگسرای ابن‌سینا معنادار است. همچنین این آزمون نشان می‌دهد الگوی ترجیحات مکانی برای انتخاب فضای سبز در هر دو گروه معنادار نمی‌باشد. همچنین الگوی ارجحیت موضعی در دو گروه مرد و زن برای مکان‌هایی که طبق آنالیز ANOVA معنادار هستند نمایش می‌دهد. ارجحیت موضعی زنان برای گذراندن اوقات فراغت در مراکز خرید بیشتر از مردان است (جدول ۳). خصوصیات جنسی افراد در انتخاب مجتمع تجاری آپال تأثیرگذار است و زنان تمایل بیشتری نسبت به مردان برای گذران اوقات فراغت در این مجموعه دارند؛ اما اولویت اول مجتمع خرید برای هر دو گروه، آپال است. مجتمع تجاری گلستان و ایران‌زمین برای زنان از جذابیت بیشتری نسبت به مردان برخوردار است که از دلایل آن کاربری فروشگاه‌ها می‌باشد که بیشتر متناسب با نیاز بانوان است. جنسیت در ترجیح مکانی کافه‌رستوران‌های فرحزادی تأثیر معناداری ندارد؛ اما اولویت زنان برای گذران اوقات فراغت ۳۵/۵ درصد و برای آقایان

شکل ۶. ارجحیت موضوعی و موضعی اوقات فراغت بر مبنای جنسیت در منطقه ۲ تهران
Fig. 6: Local and topical preference of leisure based on gender in the 2nd district of Tehran

ترجیح موضعی گذران اوقات فراغت و توانایی رسیدن به ترجیح مکانی را از یکدیگر تشخیص دهند؛ بدان معنی که بین فعالیت فراغتی که خواسته آنها بود و انتخاب فعالیتی که برای گذران اوقات فراغت انجام می دهند تفاوت وجود داشت.

برای آنکه بتوان از شهروندان خواست تا در این پژوهش شرکت کنند، پرسش نامه ها اکثراً در پارک های سطح منطقه دو تکمیل گردیدند؛ زیرا افراد در زمان حرکت و یا خرید معمولاً تمایلی به همکاری نداشتند.

پیشنهادات پژوهشی

نتایج این پژوهش بر مبنای الگوی ترجیح مکانی شهروندان در منطقه دو شهر تهران به دست آمده است؛ لذا برای کشف الگوی سایر افراد، لازم است این پژوهش در مناطق دیگر شهر تهران و سایر شهرها بکار گرفته شوند.

پی نوشت ها

1. Helly, Denis
2. Johnson & Glover
3. Mokras-Grabowska
4. Fridman

نقش نویسندگان

بررسی ادبیات، تجزیه، تحلیل و تفسیر داده ها، تهیه و تنظیم متن پژوهش توسط فرید عابد انجام گرفته است. راما قلمبر دزفولی در تنظیم مدل تحلیلی و بررسی تحلیل آماری اطلاعات در انجام پژوهش یاری نمودند. ویرایش اطلاعات و بازبینی داده ها و اطلاعات آماری در پژوهش توسط امیرحسین پورجوهری انجام گرفته است.

شامل می شده اند اغلب به تمایل زنان به گذران اوقات فراغت در خانه اشاره نموده اند. جنسیت بر انتخاب مراکز تجاری به عنوان مکان های فراغت اثرگذار بوده و زنان ترجیح بیشتری برای انتخاب این گونه فضاها دارند. همچنین مردان تمایل بیشتری به سرگرمی مجازی داشته اند. از سویی دیگر مردان نزدیکی و دسترسی به مکان های فراغتی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

این مقاله با تبیین مکان گذران اوقات فراغت، به بررسی تأثیر جنسیت بر الگوی گذران اوقات فراغت ساکنان منطقه ۲ تهران پرداخته است. از آنجایی که در زمینه تفاوت های جنسیتی در اوقات فراغت به نظریه های تقریباً همگنی در جوامع متفاوت مشاهده می شود که عمدتاً ناظر بر جامعه پذیری متفاوت زنان و مردان، تفاوت در محدودیت های اجتماعی و تقلیدات ایشان، مسئولیت بالاتر زنان در امور خانه و نگهداری از فرزندان می باشد؛ بنابراین در این پژوهش سعی شده است که متغیر جنسیت به عنوان یک متغیر مستقل در الگویی خارج از خانه گذران اوقات فراغت مورد بررسی قرار گیرد.

در خصوص موضوع استفاده از مراکز تجاری نتایج و یافته ها حاکی از آن است که زنان در انتخاب چنین مکان هایی ارجحیت بیشتری نسبت به مردان دارند. در شکل ۶ سعی بر آن شده است تا تفاوت های معنادار بین دو گروه جنسیتی زن و مرد به شکلی گویا بیان گردد. همان طور که مشاهده می گردد من نسبت به زنان تمایل بیشتری گذران اوقات فراغت در مکانی به نسبت نزدیک محل سکونت مانند پارک محلی دارند. از سویی دیگر خرید و گردش در مراکز خرید بدون توجه به مسئله اقتصادی و فاصله از محل سکونت ارجحیت بالایی دارد. زنان تمایل دارند علاوه بر خرید امکاناتی از قبیل رستوران و کافه برای دورهمی و قرار ملاقات وجود داشته باشد.

محدودیت ها

افراد پاسخ دهنده در این پژوهش نمی توانستند تصویر درستی بین

تعارض منافع نویسندگان

نویسندگان به‌طور کامل از اخلاق نشر تبعیت کرده و از هرگونه سرقت ادبی، سوء رفتار، جعل داده‌ها و یا ارسال و انتشار دوگانه، پرهیز نموده‌اند و منافی تجاری در این راستا وجود ندارد و نویسندگان در قبال ارائه اثر خود وجهی دریافت ننموده‌اند.

فهرست مراجع

۱. احمدی فرد، نرگس؛ میرافضل، سید بهفر؛ و موحد، علی. (۱۴۰۰). تحلیل تطبیقی از تفاوت‌های فضایی گذران اوقات فراغت در مناطق کلان‌شهر تهران نمونه موردی: منطقه ۱۹ و ۲۲. گردشگری شهری، ۴(۴)، ۴۳-۵۷.
۲. اذانی، مهری؛ احمدزاده، مصطفی؛ و قاسمی، احمد. (۱۳۹۱). مکان‌یابی فضاهای گذران اوقات فراغت با استفاده از GIS (مطالعه موردی: شهر مرودشت). نشریه جغرافیا برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۲(۳)، ۷۱-۸۸.
۳. اسدی، علی. (۱۳۵۲). فراغت، تعریف، دیدگاه‌ها، سمینار ملی رفاه اجتماع کمیته گذران اوقات فراغت. تهران: انتشارات سازمان برنامه‌بودجه.
۴. الهام پور، حسین؛ و پاک سرشت، محمدجعفر. (۱۳۸۲). بررسی الگوی گذران اوقات فراغت دانشجویان دانشگاه شهید چمران، علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۰(۳-۴)، ۳۹-۶۲.
۵. تندنویس، فریدون. (۱۳۸۱). جایگاه ورزش در اوقات فراغت زنان ایرانی. حرکت، ۱۲، ۸۷-۱۰۴.
۶. تورکیلدسن، جورج. (۱۳۸۲). اوقات فراغت و نیازهای مردم. (عباس اردکانیا و عباس حسینی، مترجمین). چاپ دوم، تهران: انتشارات نوربخش.
۷. خواجه نوری، بیژن؛ و مقدس، علی اصغر. (۱۳۸۷). بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر میزان گذران اوقات فراغت؛ مورد مطالعه: دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان آباد، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی، ۸(۲)، ۱۳۳-۱۵۵.
۸. رلف، ادوارد. (۱۳۸۹). مکان و بی مکانی. (محمد رضا نقصان محمدی و همکاران، مترجمان). تهران: انتشارات آرمانشهر.
۹. زیارتی، شیردخت؛ و طویی، ژاکلین ردولف. (۱۳۵۵). تأثیر شهر اقامت در میزان رضایت از فعالیت‌های اوقات فراغت افراد تحصیلکرده (لیسانس و بالاتر) شاغل در در چهار مرکز صنعتی اراک و تبریز. مطالعات جامعه شناختی دوره قدیم، ۵، ۵۰-۷۰.
۱۰. سرایی، محمد حسین؛ روستا، مجتبی؛ و اشنوئی، امیر. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت در مناطق شهری ایران (مطالعه

موردی: منطقه ۸ مشهد). فصلنامه علمی- پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۲(۷)، ۲۵-۳۷.

۱۱. سفیری، خدیجه؛ و مدیری، فاطمه. (۱۳۸۹). تفاوت‌های جنسیتی در اوقات فراغت. مجله تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، ۱، ۱۶۹-۱۴۷.
۱۲. صابریان، معصومه؛ حاجی آقا جانی، سعید؛ و قربانی، راهب. (۱۳۸۲). بررسی وضعیت اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و نحوه گذران اوقات فراغت سالمندان ساکن در مناطق شهری، تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی سمنان، کومش، ۴(۳-۴)، ۱۳۶-۱۲۹.
۱۳. فکوهی، ناصر؛ و انصاری مهابادی، فرشته. (۱۳۸۲). اوقات فراغت و شکل‌گیری شخصیت فرهنگی نمونه موردی دو دبیرستان دخترانه شهر تهران. نامه انسان‌شناسی، ۹(۴-۶)، ۶۱-۴۹.
۱۴. کارمونا، متیو؛ هیت، تیم؛ تیسدل، استیون؛ و اک، تتر. (۱۳۹۱). مکان‌های عمومی، فضاهای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری. (فربیا قزایی و همکاران، مترجمان)، تهران: دانشگاه هنر تهران.
۱۵. کیان، مرجان. (۱۳۹۴). نحوه گذران اوقات فراغت دانشجویان و رابطه آن با متغیر جنسیت (مطالعه موردی: پردیس دانشگاه خوارزمی). پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۲(۱)، ۱۵۱-۱۶۴.
۱۶. لینچ، کوین. (۱۳۸۷). تئوری شکل شهر. (حسین بحرینی، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. محسنی، منوچهر. (۱۳۵۲). تحقیقی پیرامون اوقات فراغت در میان دانشجویان دانشگاه. فرهنگ و زندگی، ۱۲.
۱۸. منادی، مرتضی. (۱۳۸۶). اوقات فراغت و چالش‌های جهانی شدن مقایسه دو نسل. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۳(۸)، ۱۶۵-۱۳۱.
۱۹. الهام‌پور، حسین؛ و پاک سرشت، محمدجعفر. (۱۳۸۲). بررسی مشکلات گذران اوقات فراغت دانشجویان دانشگاه شهید چمران، مجله علوم تربیتی و روانشناسی، ۲(۴)، ۱۸۵-۲۰۶.
۲۰. یزدان‌پناه، لیلا؛ و صمدیان، فاطمه. (۱۳۸۷). تأثیر ویژگی‌های فردی و اجتماعی بر مشارکت اجتماعی زنان کرمانی. مطالعات اجتماعی- روان‌شناختی زنان (مطالعات زنان)، ۶(۲)، ۱۲۷-۱۴۹.
21. Baud-Bovy, M., & Lawson, F. (1998). *Tourism and recreation: handbook of planning and design*. Press Oxford.
22. Broadhurst, R. (2001). *Managing Environments for Leisure and Recreation*. London: Routledge.
23. Dumazedier, J. (1974). *Sociology of leisure*. Amsterdam: Elsevier.
24. Francis, M. (1987). Some different meanings attached to

a city park and community gardens. *Landscape journal*, 6(2), 101-112.

25. Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island Press: Washington, DC, WA, USA.

26. Hou, J. (2010). (Not) *your everyday public space*. In J. Hou (Ed.), *Insurgent public space: Guerilla urbanism and the remaking of contemporary cities*, (pp. 1–17). New York, NY: Routledge.

27. Hou, J. (2010). *Insurgent public space: guerrilla urbanism and the remaking of contemporary cities*. Routledge.

28. Johnson, A. J., & Glover, T. D. (2013). Understanding

urban public space in a leisure context. *Leisure Sciences*, 35(2), 190-197.

29. Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: a psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.

30. Mokras-Grabowska, J. (2019). Recreational space, Forms, transformations and innovative trends in development. *Geography and Tourism*, 7(1), 7-16.

31. Parker, S. (1976). *The Sociology of Leisure*. Allen and Unwin press: London.

COPYRIGHTS

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

